

FTAMP 10.17.01

<https://doi.org/10.26577/JAPJ202511425>**Ғ.С. Отарбаев***, **Л.М. Каржаубаева**, **Ж.А. Исаева**

Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, Қызылорда, Қазақстан

*e-mail: ganibek.otarbaev@mail.ru

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ЖОЛ ҚОЗҒАЛЫСЫ ҚАУІПСІЗДІГІ САЛАСЫНДАҒЫ МЕМЛЕКЕТТІК БАҚЫЛАУ ЖӘНЕ ҚАДАҒАЛАУ

Авторлар жол қозғалысы саласындағы қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша заманауи өзекті тақырыптардың бірін таңдады. 2024 жылғы тамызда 141,5 мың бірлік автокөлік құралы есепке қойылды, былтырғы сәйкес кезеңмен салыстырғанда көрсеткіш 44,1% өскен. 2024 жылғы 1 қыркүйектегі жағдай бойынша Қазақстанда тіркелген автокөлік құралдарының саны 5 579,4 мың бірлікті құрады, оның 88% – жеңіл автомобильдер, 9,9% – жүк көлігі және 2,1% – автобустар.

Осыған байланысты, мұнда тек жол қозғалысын ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қатынастардың салаларын қамтамасыз ететін сабақтас құқықтық нормаларды қабылдау арқылы жол қозғалысын қамтамасыз етуді бақылау мен қадағалауды жүргізетін мемлекетке ерекше рөл беріледі.

Бұл мақалада авторлар жол-көлік оқиғасының туындауының кейбір себептерін, кейбір мемлекеттік органдардың жол қозғалысын қамтамасыз ету жөніндегі құзыреттерін, сондай-ақ Қазақстан Республикасында жол қозғалысының құқықтық негіздері мен жұмыс істеуін және оның қауіпсіздігін қамтамасыз етуді белгілейтін нормативтік-құқықтық актілерді қарастырды.

Сонымен қатар, авторлар жол қозғалысы қауіпсіздігі және оларды шешу жолдары мәселелері бойынша халықаралық және шетелдік маңызды ғылыми зерттеулерді зерттеді.

Түйін сөздер: Жол қауіпсіздігі, жолқауіпсіздігі мәселесі, мемлекеттік бақылау және қадағалау, жол қозғалысы, жол-көлік оқиғалары, Ұлттық қауіпсіздік, жол қауіпсіздігі саласындағы нормативтік-құқықтық актілер.

G.S. Otarbaev*, L.M. Karzhaubayeva, Zh.A. Isayeva

Korkyt Ata Kyzylorda University, Kyzylorda, Kazakhstan

*e-mail: ganibek.otarbaev@mail.ru

State control and supervision in the field of road traffic safety of the Republic of Kazakhstan

The authors chose one of the most relevant modern topics on ensuring safety in the field of road traffic. In August 2024, 141.5 thousand units of motor vehicles were registered, an increase of 44.1% compared to the same period last year. As of September 1, 2024, the number of registered motor vehicles in Kazakhstan amounted to 5,579.4 thousand units, of which 88% were passenger cars, 9.9% were trucks and 2.1% were buses.

In this regard, a special role here is assigned to the state, which carries out Control and supervision of road traffic security through the adoption of related legal norms that ensure not only road traffic, but also spheres of Public Relations.

In this article, the authors considered some of the reasons for the occurrence of a road accident, the competencies of some state bodies to ensure road traffic, as well as regulatory legal acts establishing the legal basis and functioning of road traffic in the Republic of Kazakhstan and ensuring its safety.

In addition, the authors studied significant international and foreign scientific research on the problems of road safety and ways to solve them.

Keywords: Regulatory legal acts in the field of road safety, problems of road safety, state control and supervision, traffic, traffic accidents, national security, road safety.

Г.С. Отарбаев*, Л.М. Каржаубаева, Ж.А. Исаева

Кызылординский университет имени Коркыт ата, Кызылорда, Казахстан

*e-mail: ganibek.otarbaev@mail.ru

Государственный контроль и надзор в сфере безопасности дорожного движения Республики Казахстан

Авторы выбрали одну из актуальных современных тем по обеспечению безопасности в сфере дорожного движения. В августе 2024 года на учет поставлено 141,5 тыс. единиц автотранспортных средств, по сравнению с аналогичным периодом прошлого года показатель вырос на 44,1%. По состоянию на 1 сентября 2024 года количество зарегистрированных в Казахстане автотранспортных средств составило 5 579,4 тыс. единиц, из них 88% – легковые автомобили, 9,9% – грузовые автомобили и 2,1% – автобусы.

В связи с этим особая роль здесь отводится государству, осуществляющему контроль и надзор за обеспечением дорожного движения, путем принятия смежных правовых норм, обеспечивающих не только дорожное движение, но и сферы общественных отношений.

В данной статье авторами рассмотрены некоторые причины возникновения дорожно-транспортного происшествия, компетенции некоторых государственных органов по обеспечению дорожного движения, а также нормативно-правовые акты, устанавливающие правовые основы и функционирование дорожного движения в Республике Казахстан и обеспечение его безопасности.

Кроме того, авторы изучили важные международные и зарубежные научные исследования по вопросам безопасности дорожного движения и путям их решения.

Ключевые слова: нормативно-правовые акты в области безопасности дорожного движения, проблемы безопасности дорожного движения, государственного контроля и надзора, дорожного движения, дорожно-транспортных происшествий, национальной безопасности, безопасности дорожного движения.

Кіріспе

Автомобиль көлігіндегі апат – әлемнің көптеген елдері үшін өзекті мәселе. Жол-көлік оқиғаларының зақымдануы ұлттық қауіпсіздікке қауіп төндіреді, өйткені үлкен материалдық шығындармен қатар адамдар күнсайын көшелермен жолдарда өліп, түрлі жарақаттар алады. Апаттың теріс салдары теміржол апаттарының, өрттердің және басқа да жазатайым оқиғалардың зақымдануынан бірнеше есе көп. Сонғы он жылдықта бұл күрделілік пен жан-жақтылықпен ерекшеленетін проблема ерекше айқындыққа ие болды, бұл негізінен автопарк санының өсуі мен жол инфрақұрылымының дамуы, сондай-ақ жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету жүйесінің тиімсіз жұмыс істеуі арасындағы диспропорцияға байланысты. Жол қозғалысы қауіпсіздігінің деңгейі шешілуі орасан зор әлеуметтік және саяси маңызы бар және елді дамытудың басым міндеттеріне жататын Елеулі мемлекеттік проблеманы білдіреді. Еліміздің жолдарындағы жоғары авариялылық пен өлім-жітімнің себептері әртүрлі: жол құрылысының елді автомобильдендіру қарқынынан артта қалуы, жолдардың сапасыздығы, олардың қозғалысты ұйымдастырудың техникалық құралдарымен жеткіліксіз жабдықталуы, көлік құралдарының конст-

руктивтік кемшіліктері, жүргізуші кадрларды даярлаудың төмен деңгейі және т.б. Жол-көлік оқиғаларының алдын алу проблемасы өз шешімі үшін атқарушы билік органдарының, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, мемлекеттік емес ұйымдардың бірлескен күш-жігерін талап ететін кешенді болып табылады. Оны шешудің алғашқы қадамы тек жол қозғалысын ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қатынастардың салаларын қамтамасыз ететін (қазіргі заманғы көлік құралдарын өндіру, жолдар мен көшелерді салу және оны күтіп ұстау, жол қозғалысына қатысушыларды даярлау және т.б.) құқықтық нормаларды қабылдау болып табылады (Сергеев 2009).

Материалдар мен әдістер

Мақала диалектикалық, формальды-логикалық, жүйелік, салыстырмалы-құқықтық, техникалық – зани сияқты ғылыми танымның жалпы және жеке зерттеу әдістерін пайдалана отырып дайындалған.

Әдеби шолу

2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ «Қазақстан Республикасының Ішкі істер орган-

дары туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 5-бабына сәйкес ішкі істер органдары Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес жүктелген міндеттер шегінде жол жүрісіне және оның қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жүзеге асырады (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000199>). Осының жалғасуы негізінде, осы Қазақстан Республикасы Заңының 6-бабында келесідей көрсетілген, ішкі істер органдары өз құзыреті шегінде жол жүрісі ережелерінің және жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты нормативтердің сақталуын бақылауды жүзеге асыруға, жол жүрісін реттеуге міндетті екендігі көрсетілген. 9-1-бабында жергілікті полиция қызметі бөлімшелерден, соның ішінде жол қауіпсіздігі бөлімшелерінен тұрады делінген. 11-бабына сәйкес, Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі жол қозғалысы қауіпсіздігі саласындағы мемлекеттік саясатты іске асыруды қамтамасыз етеді, жол жүрісі қағидаларын әзірлейді.

Қазақстан Республикасы ІІМ Жол қозғалысы қауіпсіздігі саласында мемлекеттік органдар арасында үйлестіруші рөл берілген. Бұл салаға көптеген мемлекеттік органдар қатысады, атап айтқанда:

- 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V ҚРЗ «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000199>) Қазақстан Республикасы Заңының 10-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі жол жүрісі қағидаларын (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2300033003>) бекітеді және 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ «жол жүрісі туралы» Қазақстан Республикасы Заңының 9-бабына сәйкес Қазақстан Республикасының Үкіметі жол қозғалысы саласында мемлекеттік саясатты әзірлейді (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194>).

- Көлік және коммуникация саласындағы уәкілетті орган (Қазақстан Республикасының Индустрия және инфрақұрылымдық даму министрлігі) техникалық байқау операторларының механикалық көлік құралдарын және олардың тіркемелерін міндетті техникалық байқауды ұйымдастыру және жүргізу тәртібінің сақталуына мемлекеттік бақылауды жүзеге асырады; техникалық байқаудың диагностикалық картасының нысанын әзірлейді; жолаушылар мен багажды тұрақты емес тасымалдаумен айналысатын заңды тұлғалар мен дара кәсіпкерлердің жолаушылар мен багажды тасымалдау қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі қызметті ұйым-

дастыру және жүзеге асыру тәртібін әзірлейді; жолдарда көлік құралдарының қозғалысын тоқтату немесе уақытша шектеу тәртібін бекітеді; техникалық байқау операторларының тізілімін жүргізеді; міндетті техникалық байқау жүргізу бойынша көрсетілетін қызметтердің құнын айқындау әдістемесін бекітеді; жолаушылар мен багажды тасымалдау қауіпсіздігін және шұғыл шақыру жүйесін пайдалану; Қарулы Күштердің, басқа да әскерлер мен әскери құралымдардың механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін қоспағанда, механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін міндетті техникалық байқаудан өткізуді ұйымдастыру және жүргізу қағидаларын, механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін міндетті техникалық байқаудан өту кезеңділігін бекітеді; шұғыл шақыру жүйесі операторының функцияларын жүзеге асыратын заңды тұлғаны айқындайды; механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін міндетті техникалық байқаудың бір ыңғай ақпараттық жүйесімен ақпараттық өзара іс-қимылды жүзеге асыратын мамандандырылған бағдарламалық қамтамасыз етуге қойылатын талаптарды бекітеді; көлік құралы паспортының (көлік құралы шассиінің паспортының) және өздігінен жүретін машинаның және техниканың басқа да түрлерінің паспортының бірыңғай нысандарын енгізу және электрондық паспорттар жүйелерін ұйымдастыру бөлігінде электрондық паспорттар жүйелерін ұйымдастыру туралы келісімді іске асырады; көлік құралдарының паспорттарын (көлік құралдары шассилерінің паспорттарын) және өздігінен жүретін машиналар паспорттарын және техниканың басқа да түрлерін ресімдеуді, оның ішінде көлік құралдарының электрондық паспорттарын ресімдеуді жүзеге асыратын уәкілетті органдардың (ұйымдардың) және көлік құралдарын (көлік құралдарының шассилерін), өздігінен жүретін машиналар мен техниканың басқа да түрлерінің бірыңғай тізілімінің Ұлттық бөлігін қалыптастырады және жүргізеді (көлік құралдары шассиінің паспорттары) және өздігінен жүретін машиналардың және басқа да техника түрлерінің электрондық паспорттары; электрондық паспорттар жүйесінің ұлттық операторын (ұлттық әкімшісін) айқындау үшін Қазақстан Республикасының Үкіметіне ұсыныс береді; ұйымдарға көлік құралдарының паспорттарын (көлік құралдары шассиінің паспорттарын) және өздігінен жүретін машиналар мен техниканың басқа да түрлерінің паспорттарын ресімдеу, оның ішінде

электрондық паспорттарды ресімдеу бойынша өкілеттіктер беру туралы немесе өкілеттіктер беруден бас тарту туралы қорытынды беру тәртібі мен шарттарын, көлік құралдарының (көлік құралдары шассиінің паспорттарының) және өздігінен жүретін машиналардың және басқа да техника түрлерінің электрондық паспорттарының айқындайды; көлік құралының паспортын (көлік құралы шассиінің паспортын) және өздігінен жүретін машинаның және техниканың басқа да түрлерінің паспортын қорғау элементтеріне қойылатын талаптарды бекітеді;

- Денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті орган (Қазақстан Республикасының денсаулық сақтау министрлігі) Жол жүрісі қауіпсіздігін медициналық қамтамасыз ету жөніндегі мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылын үйлестіреді; Көлік құралдарын басқару құқығын алуға үміткер адамды медициналық қарап-тексеруді, механикалық көлік құралдары жүргізушісін қайта медициналық қарап-тексеруді жүргізу қағидаларын әзірлейді және бекітеді; көлік құралдары жүргізушілерін міндетті рейс алдындағы және рейстен кейінгі медициналық қарап-тексеруді жүргізу қағидаларын әзірлейді және бекітеді; автокөлік алғашқы көмек қобдишаларының дәрілік заттары мен медициналық бұйымдарының тізбесін бекітеді; адамдарға көлік құралдарын басқаруға тыйым салынатын медициналық қарсы көрсетілімдердің тізбесін бекітеді; жол-көлік оқиғаларында зардап шеккендерге азаматтық қорғау саласындағы уәкілетті органмен бірлесіп уақтылы медициналық көмек көрсетуді ұйымдастырады;

- Білім беру саласындағы уәкілетті орган (Қазақстан Республикасының Оқу-ағарту министрлігі) мемлекеттік органдардың жол жүрісі қауіпсіздігі саласындағы жалпы білім беретін мектеп оқушыларының білім деңгейін арттыру жөніндегі өзара іс-қимылын үйлестіреді; балаларды жол жүрісі қағидаларына оқыту жөніндегі үлгілік білім беретін оқу бағдарламаларын бекітеді;

- Сыртқы саяси қызмет саласындағы уәкілетті орган (Қазақстан Республикасы сыртқы істер министрлігі) Қазақстан Республикасының жол қозғалысы және оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы халықаралық ұйымдармен және мемлекеттер мен қызметін үйлестіруді қамтамасыз етеді; дипломатиялық өкілдіктерінің, консулдық мекемелерінің, халықаралық ұйымдардың өкілдіктерінің, шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың, шетелдік компаниялардың фи-

лиалдары мен өкілдіктерінің, шетелдік қатысуы бар заңды тұлғалардың автокөлік құралдарына арналған мемлекеттік тіркеу нөмірлік белгілерінің үлгілерін, көлік құралдары мен олардың жүргізушілерін халықаралық жол қозғалысына қатысуға жіберу үшін қажетті басқа да арнайы өнімдердің үлгілерін әзірлеуде уәкілетті органмен өзара іс-қимыл жасайды; дипломатиялық өкілдіктерінің, шет мемлекеттердің консулдық мекемелерінің, халықаралық ұйымдарының өкілдіктерінің, шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың, шетелдік компаниялардың филиалдары мен өкілдіктерінің, шетелдік қатысуы бар заңды тұлғалардың көлік құралдарының жүргізушілері арасында жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуде уәкілетті органға жәрдем көрсетеді; уәкілеттік органды дипломатиялық өкілдіктерімен, шет мемлекеттердің консулдық мекемелерімен, халықаралық ұйымдардың өкілдіктерімен, шетелдіктермен, азаматтығы жоқ адамдармен, шетелдік компаниялардың филиалдары мен өкілдіктерімен, шетелдік қатысатын заңды тұлғалармен механикалық көлік құралдарының жекелеген түрлерін және олардың тіркемелерін мемлекеттік тіркеуді жүргізуге, емтихандарды қабылдауға және жүргізуші куәліктерін беруге, сондай-ақ тиісті құқықтық көмек көрсету бойынша өзара іс-қимылын ұйымдастырады; дипломатиялық өкілдіктерінің, шет мемлекеттердің консулдық мекемелерінің, халықаралық ұйымдардың өкілдіктерінің, шетелдіктердің, азаматтығы жоқ адамдардың, шетелдік компаниялардың филиалдары мен өкілдіктерінің, шетелдік қатысуы бар заңды тұлғалардың механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін міндетті техникалық байқаудан өткізуді ұйымдастырады;

- Азаматтық қорғау саласындағы уәкілетті орган (Қазақстан Республикасы төтенше жағдайлар министрлігі) жол-көлік оқиғалары салдарынан туындаған төтенше жағдайларды жою кезінде мемлекеттік органдардың өзара іс-қимылын үйлестіруді ұйымдастырады; лауазымды адамдарға, жеке кәсіпкерлерге және заңды тұлғаларға жол-көлік оқиғалары салдарынан туындаған төтенше жағдайларды жою жөнінде нұсқама береді; жол-көлік оқиғаларының салдарынан туындаған төтенше жағдайларды жою кезінде материалдық-техникалық ресурстарды жұмылдырады; жол-көлік оқиғалары салдарынан туындаған төтенше жағдайларды жоюға тартылған авариялық-күтқару қызметтерінің (оның ішінде аэроұтқыр жасақтарының) қызметін қам-

тамасыз етеді; трассалық медициналық-құтқару пункттерін құрады, ұйымдастырады және олардың қызметін қамтамасыз етеді;

- Әскери полиция органдары Қазақстан Республикасы Ұлттық қауіпсіздік органдарының, Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының көлік құралдарының жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етеді; Қазақстан Республикасы Мемлекеттік күзет қызметінің ерекше мақсаттағы күштерін қоспағанда, Қазақстан Республикасы Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін тиісті құжаттар мен мемлекеттік тіркеу нөмір белгілерін бере отырып, мемлекеттік тіркеуді жүзеге асырады; Ұлттық қауіпсіздік, қорғаныс және ішкі істер саласындағы орталық мемлекеттік органдардың бірінші басшылары айқындайтын тәртіппен әскери полиция органдарында тіркелген механикалық көлік құралдарын және олардың тіркемелерін міндетті техникалық байқаудан өткізуді жүзеге асырады; уәкілетті органның келісімі бойынша Қазақстан Республикасының Ұлттық қауіпсіздік органдарының, Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының көлік құралдарының колонналарын сүйемелдеуді ұйымдастырады және қамтамасыз етеді және осы колонналардан өту кезінде жолдар мен көшелердегі жол қозғалысын реттеуді жүзеге асырады; Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдарының, ұлттық қауіпсіздік, қорғаныс салаларындағы уәкілетті органдардың бірінші басшысы бекітетін Қазақстан Республикасының Қарулы Күштерінің, басқа да әскерлері мен әскери құралымдарының механикалық көлік құралдары мен олардың тіркемелерін мемлекеттік тіркеу қағидаларын әзірлейді.

Атқарушы билік субъектілерінің алдына қойылған мақсаттарға қол жеткізуде құқықтық нормалардың сақталуын бақылау маңызды рөл атқарады. Бақылау-мемлекеттік басқарудың маңызды функцияларының бірі. Басқару категориясы ретінде бақылау-қадағалау қызметі тарихи түрде мемлекеттік басқарумен байланысты, оның қажетті элементі болып табылады. Шынында да, адам топтарын тиімді басқару тиісті бақылау мен қадағалаусыз мүмкін емес. Бақылау – бұл жалпы биліктің ажырамас функциясы. Нақты бақылау функциясы арқылы кері байланыс жүзеге асырылады, бұл басқару субъектісіне басқару әсерінің нәтижелері туралы ақпарат алуға, қажет болған жағдайда осы әсерді түзетуге мүмкіндік береді (Зырянов 2004). Көп-

теген жылдар бойы бақылау және қадағалау сияқты құбылыстардың көлемі мен арақатынасы туралы пікірталастар болып жатыр. Мәселен, мысалы, П. И. Кононов, В. Я. Кикоть, И. Ш. Киясханов «бақылау көлеміне байланысты олар іс-әрекеттің заңдылығы мен орындылығы тексерілетін нақты бақылауды және тек заңдылықты тексерумен шектелетін қадағалауды ажыратады» деп атап өтті (2009), яғни қадағалау – бұл тарылған бақылау. Е. Матвеевтің тағы бір көзқарасы-бақылау мен қадағалау жүргізу тәсілімен ерекшеленеді, «бақылау» – бақыланатын қызмет саласында болып жатқан нақты процестер мен құбылыстарды белгіленген талаптармен салыстыру, ал «қадағалау» – бақылаудағы субъектінің міндетті талаптардың орындалуы мен сақталуын жүйелі, мақсатты бақылау белгіленген қызмет саласында (Матвеев), яғни бақылау үнемі – белгілі бір уақыт аралығында, ал қадағалау – үнемі тоқтата тұрусыз және тоқтатусыз жүзеге асырылады. Осы пікірге сәйкес, тәуелсіз құбылыстар ретінде «қадағалау» және «бақылау» ұғымдары туралы айтуға болады. Алайда, көбінесе азаматтардың, кәсіпорындардың, ұйымдардың бостандығын қамтамасыз ету, оларды мемлекет тарапынан шамадан тыс қорғаншылықтан құқықтық актілермен қорғау мақсатында билік субъектілерінің бақылау өкілеттіктері шектеледі және оларға тек қадағалауды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Көптеген ғалымдар кәсіпорындардың, ұйымдардың қызметіне, азаматтардың өміріне мемлекеттік араласудың төмендеуі, құқықтық мемлекетке көшу жағдайында бақылау көлемін тарылту арқылы қадағалау рөлі артады деген көзқарасты ұстанады (Бахрах 1996).

2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ «жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңы Қазақстан Республикасында жол қозғалысының жұмыс істеуінің және оның қауіпсіздігін қамтамасыз етудің құқықтық негіздері мен жалпы шарттарын белгілейді (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194>). Осы заңда негізгі қағидаттардың бірі айқындалған – бұл жол қозғалысына қатысушылардың өмірі мен денсаулығының шаруашылық қызметтің экономикалық нәтижелерінен басымдығы, яғни жол қозғалысына қатысушыларды жол-көлік оқиғаларынан және олардың зардаптарынан қорғау. Демек, жол-көлік оқиғаларының себептерін анықтауға және алдын алуға, олардың салдарының ауырлығын төмендетуге бағытталған іс-шаралар көлік мүмкіндігін дайындау және іске асыру кезеңдерінде жүзеге асырылуы керек. Дәл осы тәсіл

жол қозғалысын қоғамдық қатынастар саласы ретінде қарастыруға құқық береді.

Бұл қатынастар бір мақсатпен біріктіріліп, әртүрлі нормалармен, соның ішінде құқық нормаларымен реттеледі. Жол қозғалысы саласына қатысты көлік қажеттілігін қанағаттандыру процесіне қатысушылардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуді мемлекеттік органдар мен жергілікті өзін-өзі басқару органдарының осы саладағы басқару жөніндегі қызметі ретінде қарау ұсынылады. Осылайша, ұсынылған жол қозғалысы саласы жүйе құраушы сипатқа ие болады (Майоров 2015).

Нәтижелер және талқылау

2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ «Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасы Заңы жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету кезінде жол қозғалысына қатысушылардың, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін сақтау қағидатын бекітті. Бұл бақылау-қадағалау қызметінің тиімсіз әдістерінен бас тартуды қажет етеді, тек оңтайлы ғана емес, сонымен қатар құқықтық демократиялық мемлекет туралы қазіргі заманғы идеяларға сәйкес келетін әдістерді қолдануды талап етеді (Сергеев 2009) (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194>).

Соңғы жылдары елеулі ғылыми зерттеулер мен тәжірибені зерделеу негізінде әлемде жол қозғалысы қауіпсіздігі проблемаларын және оларды шешу жолдарын елеулі қайта қарау байқалды. Бұл қайта қарау біртіндеп жол қауіпсіздігі саласындағы басқарушылық шешімдердің ұлттық және халықаралық тәжірибесінде өз көрінісін тапты және келесі постулаттарға келеді:

- жол-көлік оқиғаларын, ең алдымен, жол қозғалысы қауіпсіздігінің «аудитін» қолдану салдарынан оларды болжау және алдын алу есебінен едәуір дәрежеде болдырмауға болады;

- адамның табиғи психофизиологиялық қасиеттерінің қазіргі автомобиль жағдайындағы ақпараттық жүктемеге сәйкес келмеуіне үлкен мән беру керек;

- жол

- көлік оқиғалары проблемасын түсіну және оны шешу үшін ғылыми тәсіл, сенімді деректер және зерттеу базасы қажет;

- жол қозғалысы қауіпсіздігінің негізгі проблемаларының бірі – адам факторы деп аталады, ол әсіресе жылдамдық режимінен асып кету жағдайында теріс көрінеді;

- жол қозғалысының ең осал қатысушылары – жаяу жүргіншілер, автокөлік пайдаланушылары сияқты қауіпсіз жол ортасына құқығы бар;

- жол қозғалысы қауіпсіздігі жөніндегі бағдарламалар мен стратегияларды тиімді іске асыру ең жоғары деңгейде саяси қолдауды, сектор аралық деңгейде басшылықты, жүйелі тәсілді және барлық орындаушылардың тығыз әріптестігін қажет етеді (Пикина 2018).

Жол қозғалысы саласында мемлекеттік органдардың басқару қызметінің үш негізгі моделін ажыратуға болады. Мемлекеттік органдардың жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі басқарушылық қызметінің (министрлік) бірінші моделі (біздің көзқарасымыз бойынша ең тиімдісі) жол қозғалысы қауіпсіздігі саласындағы жетекші мекеме жеке министрлік (әдетте көлік бөлімі) немесе осындай министрліктің құрамында жұмыс істейтін арнайы агенттік болып табылатынын көздейді. Мемлекеттік органдардың жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі басқару қызметінің екінші моделін Швецияда, Финляндияда, Ирландияда, Словенияда, Венгрияда, Мальтада әрекет ететін заңды тұлға мәртебесіндегі жол қозғалысы қауіпсіздігі жөніндегі жекелеген агенттіктермен ұсынылған. Әдетте, олардың өз бюджеті бар және тиісті министрліктер мен үкіметтер алдындағы жұмысының нәтижелеріне жауап береді.

Жол қозғалысы саласын және оның қауіпсіздігін басқарудың тағы бір кең таралған моделі – бұл ведомствоаралық модель (біз оны ең аз тиімді деп санаймыз), заңды тұлғаны және қаржыландыруды құрмай-ақ ұлттық кеңес немесе жол қозғалысы қауіпсіздігі жөніндегі комиссия негізгі мекеме болып табылады. Мұндай модель консультациялық бағытқа ие және Бельгияда, Грекияда, Чехияда, Польшада, Болгарияда, Хорватияда, Кипрде, Латвияда жүзеге асырылды (Пикина 2018).

Мемлекеттік басқару органдарының құқық қорғау қызметінің бір түрі ретінде мемлекеттік бақылау мен қадағалау жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етуде маңызды рөл атқарады (Майоров 2008).

Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етудің мәні «жол қозғалысы» және «жол қозғалысы қауіпсіздігі» анықтамаларының призмасы арқылы қарастырылады. Құқықтық әдебиеттерде жол қозғалысы ұғымының мәні туралы бірнеше көзқарастар бар. Сонымен, жол қозғалысы саласындағы кейбір мамандар оны үш өзара байланысты элементтерден тұратын күрделі ди-

намикалық жүйе ретінде түсінеді және қарастырады: адам, көлік құралы, жол (Изосимов 2006). «Жол қозғалысы» терминімен көлік құралдарының жолдармен кеңістікте қозғалу процесін қарастыратын ғалымдар басқаша көзқарасты ұстанады, онда оның қатысушыларының іс-әрекеттері арнайы нормалармен реттеледі (Домрачев 2009).

Үшінші ғалымдардың өз көзқарасы бар, ол адамдар мен жүктерді көлік құралдарының көмегімен жолдарда жылжыту процесінде, сондай-ақ осы қозғалыс жағдайларын басқару процесінде туындайтын қоғамдық қатынастардың жиынтығы ретінде жол қозғалысы деп түсінеді (Корякин 2009).

2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ «Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасы Заңында қолданылатын негізгі ұғымдардың анықтамалары берілген. Атап айтқанда, бұл жол қозғалысы деп адамдар мен жүктерді көлік құралдары арқылы немесе жолдарсыз жылжыту процесінде туындайтын қоғамдық қатынастардың жиынтығы деп айтылады (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194>).

Мысалы Американдық автор Мохаммед Альджабан жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын бұзу жарақатқа, мүгедектік, тіпті көптеген жағдайларда өлім сияқты ауыр жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін. Мүліктің жоғалуы мен көлік құралының зақымдануы туралы айтпағанда, бұл жеке және әлеуметтік шығындарға әкеледі деп көрсетеді (Aljaban 2021).

Жол қозғалысының негізгі белгілеріне мыналар жатады: адамдардың қарым-қатынасы процесінде қоғамдық орындарда қоғамдық қатынастардың пайда болуы және дамуы; жеке және қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету, осылайша осы қатынастарды құқықтық немесе өзге де әлеуметтік реттеу арқылы қоғамдық өмірдің тыныштығы, келісімділігі мен ритмикалық ортасы құрылады (Бахаев 2009).

2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ «Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасы Заңы «жол қозғалысы қауіпсіздігі» және «жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету» сияқты негізгі ұғымдардың мәнін ашады (<https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000194>). Жол қозғалысының қауіпсіздігі оның қатысушыларының жол-көлік оқиғаларынан және олардың зардаптарынан, сондай-ақ жол қозғалысының экологиялық жағдайға, халықтың денсаулығына теріс әсерлерінен қорғалу дәрежесін көрсететін жол

қозғалысының жай-күйі ретінде айқындалған. Басқаша айтқанда, қоғамдық қауіпсіздіктің бір түрі ретінде жол қозғалысы саласындағы қауіпсіздік деп жол қозғалысына қатысушылар үшін нақты және ықтимал қауіптерді болдырмау мақсатында норма шығару және қоғамдық қатынастарды құқықтық іске асыру нәтижесінде реттелген нақты жай-күйі, олардың жол-көлік оқиғаларынан және адамдардың, олардың еңбек заттарының қоғамдық қажетті қозғалысын жүзеге асыру кезіндегі салдарларынан қорғалу дәрежесі мен сапасы түсініледі (Майоров 2009).

Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етуге келетін болсақ, 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ «Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасының Заңында ол жол-көлік оқиғаларын, жол қозғалысының экологиялық жағдайға, халықтың денсаулығына теріс әсерін болдырмауға, олардың зардаптарының ауырлығын төмендетуге, сондай-ақ осындай жағдайларды жоюға бағытталған қызмет ретінде айқындалған салдары (<https://adilet.zan.kz/>).

Жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау ұғымы «Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасы Заңының нормаларында берілген. Осы заңның 21-бабына сәйкес жол жүрісі саласындағы мемлекеттік бақылау мен қадағалауды уәкілетті мемлекеттік органдар Қазақстан Республикасының заңдарында, Қазақстан Республикасы Президентінің және Қазақстан Республикасы Үкіметінің актілерінде белгіленген құзыреті шегінде тексеру және профилактикалық бақылау нысанында жүзеге асырады.

Осы бақылаудың (қадағалаудың) мазмұны: 1. қадағалау объектілерінің заңдарда және заңға тәуелді нормативтік құқықтық актілерде айқындалған қағидаларға және міндетті талаптарға және оларға негізделген қадағалау саласындағы қолданыстағы техникалық-құқықтық нормаларға сәйкестігін белгілеу; 2. аталған ережелерді, талаптарды және техникалық-құқықтық нормаларды бұзушылықтарды қадағалау бойынша жүргізілген іс-шаралардың нәтижесінде анықталған бұлтартпау және олардың алдын алу, осы бұзушылықтардың салдарын жою (Конин 2009).

Жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік бақылау (қадағалау) мемлекет қызметінің бағыты ретінде мынадай белгілерге ие:

1. бақылау функциясы объективті қажетті және әлеуметтік қажетті мақсаттарға байланысты, атап айтқанда – жол қозғалысына қатысу-

шылардың өмірі мен денсаулығын сақтау, ЖКО санына зайту. Бұл мақсаттарға жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты бөлігінде заңнаманың, ережелердің, стандарттардың, техникалық нормалардың және басқа да нормативтік құжаттардың сақталуын қамтамасыз ету арқылы қол жеткізіледі;

2. бұл функция мемлекет қызметінің нормативтік реттелген бағыты болып табылады;

3. оның мазмұны мемлекеттің әлеуметтік зиянды ауытқуларды белгілеу және тежеу жөніндегі нақты қызметі болып табылады. Уәкілетті органдар мен адамдар ұйымдық-құқықтық тәсілдер мен құралдарды пайдалана отырып, құзыреті шеңберінде бақылаудағы объектілердің қызметі нормативтік нұсқамаларға сәйкес келетіндігін анықтайды, егер жоқ болса, онда кінәлілерді жауапқа тарту жөнінде тікелей шаралар қабылдайды;

4. бұл қызмет әлеуметтік-трансформациялық сипатта болады. Жол қозғалысына қатысушыларды мемлекеттік бақылау олардың мінез-құлқына тікелей әсер етеді, осылайша жол қозғалысы ережелерінің және жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы өзге де нормативтік құжаттардың сақталуын қамтамасыз етеді;

5. бұл функция нақты оқшауланған және белгілі бір саяси және құқықтық процесс шеңберінде жүзеге асырылады. Мемлекеттік бақылаудың бұл түрі жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету шеңберінде жүзеге асырылады, оның міндеттеріне азаматтардың өмірін, денсаулығы мен мүлкін қорғау, олардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғау, сондай-ақ жол-көлік оқиғаларының алдын алу, олардың зардаптарының ауырлығын төмендету жолымен қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қорғау жатады.

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, келесі қорытынды жасауға болады, жол қозғалысы қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік бақылау мен қадағалауды жол-көлік оқиғаларының пайда болуды алдын алу, сондай-ақ олардың зардаптарының ауырлығын төмендету мақсатында адамдар мен жүктерді көлік құралдарының көмегімен жолдар шегінде онсыз тасымалдау процесінде пайда болатын бұзушылықтарды алдын алуға, анықтауға, және жолын кесуге бағытталаған Қазақстан Республикасы нормативтік құқықтық актілермен анықталған

арнайы қызмет. Мұндай бақылаудың мазмұны уәкілетті органдар мен адамдар ұйымдық-құқықтық тәсілдер мен құралдарды пайдалана отырып, құзыреті шеңберінде Қазақстан Республикасы заңнамасының, ережелердің, стандарттардың, техникалық нормалардың және басқа да нормативтік құжаттардың жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуге қатысты бөлігінде сақталатынын анықтайды; ал бұзушылықтар анықталған жағдайда олар бойынша тікелей жою және кінәлілерді жауапқа тарту шараларын қабылдайды.

Жол қозғалысының қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласындағы мемлекеттік бақылау және қадағалау функциясы бірқатар белгілерге ие, атап айтқанда: бұл функция объективті қажетті және әлеуметтік қажетті мақсаттарға байланысты, мемлекет қызметінің нормативтік реттелген бағыты болып табылады, әлеуметтік-трансформациялық сипатқа ие, нақты оқшауланған және белгілі бір саяси және құқықтық процесс шеңберінде жүзеге асырылады, оның мазмұны әлеуметтік-зиянды ауытқуларды анықтау мен тежеу бойынша мемлекеттің нақты қызметі болып табылады.

Қорытынды

Көрсетілген проблемалар жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз етуді мемлекеттік бақылау және әкімшілік қадағалау жүйесінің барлық кемшіліктерімен ғана қамтылмайды. Бұл жүйені жетілдіру ғылыми және нормашы-ғармашылық қызметтің өзекті бағыты болып табылады, оның мақсаты жол жүрісі қауіпсіздігін қамтамасыз етуді мемлекеттік бақылау мен әкімшілік қадағалауды жүзеге асырудың үрдістері мен проблемаларын жан-жақты анықтау және осы негізде ПМ-нің бақылау-қадағалау құқықтық қатынастарының субъектісі ретіндегі әкімшілік-құқықтық мәртебесін онтайландыру жөнінде ұсыныстар әзірлеу болуға тиіс.

Жол жүрісі немесе көлік құралдарын пайдалану қағидаларын сақтау шеңберінде адамның өмірі мен денсаулығының қауіпсіздігін қамтамасыз ететін қоғамдық қатынастар тікелей негізгі объект ретінде танылуы керек – бұл көптеген авторлардың пікірі және біз осы аталған пайымдаумен келісеміз.

Әдебиеттер

- Сергеев С.А., Шевченко П.Н. К проблеме осуществления государственного контроля и административного надзора за обеспечением безопасности дорожного движения // Вестник Московского университета МВД России. № 9, 2009.
- Зырянов С.М. Административно-надзорная деятельность федеральных органов исполнительной власти: Монография. М.: ВНИИ МВД России, 2004.
- Административное право России: Учебник / Под ред. П.И. Кононова, В.Я. Кикотя, И.Ш. Киясханова. 3-е изд., перераб. и доп. М.: Юнити-Дана: Закон и право, 2009. С. 495.
- Матвеев Е. К вопросу о соотношении понятий «надзор» и «контроль» в сфере государственного управления (на примере Роспотребнадзора) // Первый пермский правовой портал. URL: <http://territoriaprava.ru/topics/26094->
- Бахрах Д.Н. Административное право: Учебник для вузов. М., 1996.
- Майоров В.И. Контроль и надзор в сфере дорожного движения // Вестник Уральского института экономики, управления и права. № 2. 2015. С. 100-101.
- Пикина Е.А., Беженцев А.А. Зарубежный положительный опыт управленческой деятельности государственных органов по обеспечению безопасности дорожного движения, перспективы его использования ГИБДД МВД России // Вестник Московского университета МВД России. № 6. 2018. С. 241-242.
- Майоров В.И. Основное противоречие дорожного движения // Транспортное право. – 2008. – № 3. – С. 23.
- Изосимов С.В., Кузнецов А.П., Маршак Н.Н. Актуальные проблемы обеспечения безопасности дорожного движения на современном этапе // Транспортное право. – 2006. – № 1. – С. 17.
- Домрачев Д.Г. Дорожный надзор государственной инспекции безопасности дорожного движения МВД России: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2009. – С. 7.
- Корякин И.И. Законодательство Российской Федерации в области обеспечения безопасности дорожного движения // Административное право и процесс. – 2009. – № 6. – С. 21.
- Aljaban, Mohamed, “Analysis of Car Accidents Causes in the USA” (2021). Thesis. Rochester Institute of Technology. Accessed from <https://scholarworks.rit.edu/theses>.
- Бахаев А.А. Административно-правовое регулирование дорожного движения: вопросы безопасности и ответственности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Челябинск, 2009. – С. 14.
- Майоров В.И. К вопросу о безопасности в сфере дорожного движения // Транспортное право. – 2009. – № 4. – С. 40.
- Конин Н.М., Филатова А.В. Регламенты и процедуры в сфере реализации государственного контроля (надзора). – Саратов, 2009. – С. 58.

References

- Bakhrakh, D. N. (1996). *Administrativnoye pravo: Uchebnik dlya vuzov*. [Administrative Law: Textbook for Universities]. Moscow, 399.
- Domrachev, D. G. (2009). *Dorozhnyy nadzor gosudarstvennoy inspeksii bezopasnosti dorozhnogo dvizheniya MVD Rossii*: [Abstract of PhD Thesis in Law]. Moscow, 7.
- Izosimov, S. V., Kuznetsov, A. P., & Marshakova, N. N. (2006). Aktual'nyye problemy obespecheniya bezopasnosti dorozhnogo dvizheniya na sovremennom etape [Current Problems of Traffic Safety Provision at the Present Stage]. *Transportnoye pravo*, (1), 17.
- Konin, N. M., & Filatova, A. V. (2009). Reglamenti i protsedury v sfere realizatsii gosudarstvennogo kontrolya (nadzora) [Regulations and Procedures in the Implementation of State Control (Supervision)]. *Saratov*.
- Koryakin, I. I. (2009). Zakonodatel'stvo Rossiyskoy Federatsii v oblasti obespecheniya bezopasnosti dorozhnogo dvizheniya [Legislation of the Russian Federation in the Field of Traffic Safety]. *Administrativnoye pravo i protsess*, (6), 21.
- Mayorov, V. I. (2015). Kontrol' i nadzor v sfere dorozhnogo dvizheniya [Control and Supervision in the Field of Traffic]. *Vestnik Uralskogo instituta ekonomiki, upravleniya i prava*, (2), 100-101.
- Mayorov, V. I. (2009). K voprosu o bezopasnosti v sfere dorozhnogo dvizheniya [On the Issue of Safety in the Field of Traffic]. *Transportnoye pravo*, (4), 40.
- Mayorov, V. I. (2008). Osnovnoye protivorechie dorozhnogo dvizheniya [The Main Contradiction of Traffic]. *Transportnoye pravo*, (3), 23.
- Pikina, E. A., & Bezhenzev, A. A. (2018). Zarubezhnyy polozhitel'nyy opyt upravlencheskoy deyatel'nosti gosudarstvennykh organov po obespecheniyu bezopasnosti dorozhnogo dvizheniya, perspektivy yego ispol'zovaniya GIBDD MVD Rossii [Foreign Positive Experience of Managerial Activities of State Bodies in Ensuring Traffic Safety, Prospects of Its Use by the State Traffic Safety Inspectorate of the Ministry of Internal Affairs of Russia]. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, (6), 241-242.
- Sergeev, S. A., & Shevchenko, P. N. (2009). K probleme osushchestvleniya gosudarstvennogo kontrolya i administrativnogo nadzora za obespecheniem bezopasnosti dorozhnogo dvizheniya [On the Issue of Implementing State Control and Administrative Oversight to Ensure Traffic Safety]. *Vestnik Moskovskogo universiteta MVD Rossii*, (9).
- Zyryanov, S. M. (2004). *Administrativno-nadzornaya deyatel'nost' federal'nykh organov ispolnitel'noy vlasti: Monografiya* [Administrative Supervisory Activity of Federal Executive Authorities: Monograph]. Moscow: VNI MVD Rossii.
- Aljaban, Mohamed. (2021). *Analysis of Car Accidents Causes in the USA* (Unpublished master's thesis). Rochester Institute of Technology. <https://scholarworks.rit.edu/theses>

Bakhaev, A. A. (2009). *Administrativno-pravovoye regulirovaniye dorozhnogo dvizheniya: voprosy bezopasnosti i otvetstvennosti* [Administrative and Legal Regulation of Road Traffic: Issues of Safety and Responsibility] [Unpublished doctoral dissertation]. Chelyabinsk.

Administrativnoye pravo Rossii: Uchebnik [Administrative Law of Russia: Textbook] (2009). Pod red. P. I. Kononova, V. Ya. Kikotya, & I. Sh. Kilyashkanova. Moscow: Yuniti-Dana.

Matveev, E. (n.d.). K voprosu o sootnoshenii ponyatiy “nadzor” i “kontrol” v sfere gosudarstvennogo upravleniya (na primere Rospotrebnadzora) [On the issue of the correlation of the concepts “supervision” and “control” in the field of public administration (on the example of Rospotrebnadzor)]. Pervyy permskiy pravovoy portal. URL: <http://territoriaprava.ru/topics/26094->

Авторлар туралы мәлімет:

Отарбаев Ганибек Сырмаганбетұлы – заң ғылымдарының кандидаты, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, құқықтану кафедрасының аға оқытушысы (Қазақстан, Қызылорда қ., e-mail: ganibek.otarbaev@mail.ru);

Каржаубаева Ляззат Майлибаевна – заң ғылымдарының кандидаты, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, құқықтану кафедрасының оқытушысы (Қазақстан, Қызылорда қ., e-mail: lyazzat_karzh@mail.ru);

Исаева Айнур Женисовна – заң ғылымдарының кандидаты, Қорқыт ата атындағы Қызылорда университеті, құқықтану кафедрасының доценті (Қазақстан, Қызылорда қ., e-mail: Jannat1701@mail.ru).

Information about the authors:

Otarbaev Ganibek Syrmaganbetuly – candidate of legal sciences, senior lecturer of the Department of Law, Kyzylorda University “Korkyt Ata” (Kazakhstan, Kyzylorda, e-mail: ganibek.otarbaev@mail.ru);

Karzhaubaeva Lyazzat Mailibaevna – candidate of legal sciences, Kyzylorda University named after Korkyt Ata, teacher of the Department of Jurisprudence (Kazakhstan, Kyzylorda, e-mail: lyazzat_karzh@mail.ru);

Isaeva Ainur Zhenisovna – Candidate of Legal Sciences, Kyzylorda University Korkyt Ata, Associate Professor of the Department of Law (Kazakhstan, Kyzylorda, e-mail: Jannat1701@mail.ru).

Сведения об авторах:

Отарбаев Ганибек Сырмаганбетұлы – кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры правоведения Кызылординского университета имени Коркыт ата (Кызылорда, Казахстан, e-mail: ganibek.otarbaev@mail.ru);

Каржаубаева Ляззат Майлибаевна – кандидат юридических наук, преподаватель кафедры правоведения, Кызылординский университет имени Коркыт ата (Кызылорда, Казахстан, e-mail: lyazzat_karzh@mail.ru);

Исаева Айнур Женисовна – кандидат юридических наук, доцент кафедры правоведения, Кызылординский университет имени Коркыт ата (Кызылорда, Казахстан, e-mail: Jannat1701@mail.ru).

Тіркелді: 28 наурыз 2025 жыл
Қабылданды: 15 маусым 2025 жыл